

Дудчик О.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри державних,
місцевих та корпоративних фінансів
Університету митної справи та фінансів

Яренчак М.В.

студентка
Університету митної справи та фінансів

Бабінян Л.Н.

студентка
Університету митної справи та фінансів

Dudchuk Oksana

University of Customs and Finance

Yarenchak Marina

University of Customs and Finance

Babinyan Lilit

University of Customs and Finance

РОЛЬ МАЛОГО ТА СЕРЕДЬОГО БІЗНЕСУ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

THE ROLE OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN THE ECONOMY OF UKRAINE

У статті проаналізовано проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в сучасній українській економіці. Проаналізовано основні показники діяльності МСБ за 2014–2018 роки, такі як кількість суб'єктів господарювання залежно від їх розміру, кількість найманих працівників, обсяги реалізованої продукції. Визначено місце малого й середнього бізнесу в загальній сукупності підприємств України. З'ясовано, що найбільшу за розміром кількість підприємств складають малі та мікропідприємства; щодо створення робочих місць, то лідерами є середні й малі підприємства; за обсягом реалізованої продукції лідирують середні підприємства. Визначено необхідність упровадження у сфері МСБ європейських стандартів, що сприятиме виходу на ринки ЄС. Систематизовано пропозиції, які сприятимуть збільшенню участі малих та середніх підприємств у формуванні ВВП та підвищенні їх ролі в економіці країни.

Ключові слова: малий і середній бізнес, мікропідприємства, фінансова політика, Євроінтеграція, бізнес-інкубатори.

В статье проанализированы проблемы развития малого и среднего бизнеса в современной украинской экономике. Проанализированы основные показатели деятельности МСБ за 2014–2018 годы, такие как количество субъектов хозяйствования в зависимости от их размера, количество наемных работников, объемы реализованной продукции. Определено место малого и среднего бизнеса в общей совокупности предприятий Украины. Выяснено, что наибольшее по размеру количество предприятий составляют малые и микропредприятия; что касается создания рабочих мест, то лидерами являются средние и малые предприятия; по объему реализованной продукции лидируют средние предприятия. Определена необходимость внедрения в сфере МСБ европейских стандартов, что будет способствовать выходу на рынки ЕС. Систематизированы предложения, которые будут способствовать увеличению участия малых и средних предприятий в формировании ВВП и повышении их роли в экономике страны.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, микропредприятия, финансовая политика, Евроинтеграция, бизнес-инкубаторы.

The article analyzes the problems of development of small and medium business in the modern Ukrainian economy. The main indicators of SME activity for 2014–2018 are analyzed: the number of economic entities depending on their size, the number of employees, the volume of sales. The place of small and medium business in the total population of Ukrainian enterprises has been determined. It is

found that the largest number of enterprises is small and micro-enterprises; in terms of job creation, the leaders are medium and small enterprises; Medium-sized enterprises are leading in terms of sales. The necessity to introduce European standards in the field of SMEs is determined, which will facilitate the entry into the EU markets. Systematic proposals that will increase the participation of small and medium-sized enterprises in the formation of GDP and increase their role in the national economy. It has also been found that the role of the state in the field of entrepreneurship is to create clear and equal rules for all market behavior. And small business support has to do with the need to compensate for the unequal conditions in small business entities compared to large businesses, as well as to help those who start their own businesses. By shaping the SME support infrastructure by facilitating the creation of business incubators and business centers, local governments can gain additional resources and benefits in the development of their regions. New jobs are being created both in the administration of the business incubator itself and in the enterprises located in its territory. Improving conditions for the development of small and medium-sized businesses through the implementation of European standards in this area is one of the priorities for Ukraine. Not only the private entrepreneurs themselves but also the economy as a whole benefit from this. Today, key issues are access to land, a large share of the shadow labor market, obstacles to mobility due to underdeveloped infrastructure, administrative pressure and corruption practices. It is also necessary to reform the taxation system of SMEs and change the requirements for financial statements, remove the shadow relations in the labor market, minimize cash transactions, reduce corruption risks, and expand corporate governance. Decentralization and development of regions will also become additional factors of development.

Key words: small and medium-sized businesses, micro-enterprises, financial policy, European integration, business incubators.

Постановка проблеми. Задля підвищення ефективності діяльності малого та середнього бізнесу доцільними є вивчення та аналіз основних результативних показників його діяльності, таких як обсяги реалізації продукції, вплив на зайнятість населення України та розвиток національної економіки, результатом якого буде чітке та лаконічне визначення державної політики, що відповідатиме сучасним умовам функціонування малого та середнього бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню функціонування вітчизняного малого й середнього бізнесу та розкриттю його окремих аспектів присвячено роботи багатьох науковців і практиків, зокрема В.М. Хом'якова, В.Д. Радаєва, О.І. Цигилик. На їхню думку, підтримка становлення та розвитку малого й середнього бізнесу (МСБ) в Україні є одним з визначальних пріоритетів державної політики з перших років економічних реформ. Вагома роль малих і середніх підприємств у забезпеченні конкурентного середовища, гнучкості національної економіки, зайнятості та доходів населення здобула широке визнання на всіх рівнях та знайшла свій вияв у вжитті спеціальних заходів державної політики щодо підтримки розвитку малого бізнесу в Україні.

Метою статті є визначення місця малого та середнього підприємництва в загальній сукупності суб'єктів господарювання України, систематизація можливих шляхів підвищення їх ролі в економіці країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. В господарській діяльності всіх країн більші підприємства є продуктивнішими, ніж менші

компанії. Це особливо справедливо для галузі промисловості, яка потребує значних інвестиційних коштів. Продуктивність праці на великих підприємствах України загалом наслідує цю схему.

Досвід прогресивних економік розвинених країн підтверджує необхідність і доцільність розвитку малого й середнього бізнесу як напряму розвитку, що створює об'єктивні умови становлення ефективної взаємодії держави та виробничого сектору, створення нових робочих місць, реалізації соціально-економічних програм, структурної перебудови й оновлення виробництва, побудови ефективної економічної стратегії. У багатьох європейських країнах малий бізнес формує до 60% грошових потоків до бюджету. В Україні малі підприємства майже не беруть участь у формуванні дохідної частини бюджетів як регіонів, так і держави загалом, однак розвиток підприємницької діяльності відбувається. 89% усіх малих підприємств працюють у секторі послуг, на них припадає майже 45% зайнятості, а також вони генерують 56% доданої вартості. Майже половина доданої вартості послуг бізнесу створена у секторі оптової та роздрібної торгівлі.

Відповідно, підвищуються вимоги до побудови ієрархії довгострокових прогнозних завдань і тактики економічної політики, яка повинна поєднувати максимальне стимулювання розвитку незалежних суб'єктів підприємства зі спрямуванням їхньої діяльності на загальну стратегію економічного розвитку.

Оптимізація та створення процедур започаткування й подальшого розвитку підприємницької діяльності в Україні повинні стати одним із

пріоритетних напрямів реалізації економічної політики. Малий бізнес має бути елементом розвитку регіонального та державного рівнів, охоплювати значний відсоток населення, яке працює в цьому секторі економіки, створюючи регіональний продукт, конкурентоздатність, впливаючи на соціально-економічний розвиток регіону.

Малий і середній бізнес в Україні створює 55% валового внутрішнього продукту економіки країни, при цьому якщо виділити тільки малий бізнес, то можна побачити, що він становить лише 16% ВВП. У ринковій системі господарювання МСБ відіграє роль ринкоутворюючого фактору, є невід'ємною частиною й необхідним елементом, без якого економіка й суспільство не можуть повноцінно існувати та розвиватися. Суб'єкти малого бізнесу є повноправними структурними складовими економіки, вони створюють нові робочі місця, ефективно використовують ресурси, долають диспропорції на сегментах ринку, розвивають конкуренцію, активізують інноваційну діяльність, сприяють економічному зростанню економіки країни. Малі та середні підприємства вважаються надзвичайно динамічними, оскільки можуть швидко реагувати на потреби ринку. Водночас на розвиток малого та середнього бізнесу сильно впливає загальний бізнес-клімат у країні. До малого та середнього бізнесу відносять підприємства, які за кількістю працівників, обсягом обігу та доходу не перевищують встановленої межі.

Малий бізнес, крім розмірів, має інші відмінні риси. Менеджер у малих фірмах незалежний і звітує тільки перед самим собою. Більшість малих фірм належить одній особі або сім'ї. Вони також можуть бути організовані за принципом партнерства (товариства). Як правило, фермер є одночасно менеджером, фінансистом, технологом і власником.

В табл. 1 наведена загальна кількість підприємств України за поділом на великі, середні, малі та мікропідприємства.

Проаналізувавши дані табл. 1, можемо зробити висновок, що в Україні за кількістю суб'єктів господарювання найбільшу частку

мають саме малі та мікропідприємства. Це пов'язано з тим, що малі підприємства не потребують великого стартового капіталу, мають невисокі експлуатаційні витрати, тому швидко розпочинають виробництво, заповнюючи ринок товарами (послугами), забезпечують додатковими доходами значну частину населення й створюють нові робочі місця. Слід зазначити, що у 2016 році кількість підприємств значно знизилась порівняно з 2014 роком, адже великих підприємств стало менше на 114 одиниць, середніх – на 1 505, малих – на 65 012, а мікропідприємств – на 59 151. Якщо з 2017 року кількість великих і середніх підприємств почала збільшуватись, то кількість малих і мікропідприємств продовжувала скорочуватись.

Важливим показником діяльності суб'єктів господарювання є забезпечення населення робочими місцями (табл. 2).

За кількістю найманих працівників середні й малі підприємства значно переважають великі й мікропідприємства, адже саме вони в сукупності забезпечують робочими місцями більш ніж 5 млн. осіб. Якщо порівняти кількість зайнятих і найманих працівників, то у великих підприємств це буде одна й та ж кількість людей, у середніх відхилення незначне, а от зайнятих у малому та мікробізнесі набагато більше, ніж найманих працівників. Так, за підсумками 2018 року зайнято в середньому бізнесі 2 784,5 тис. осіб, а найманих – 2 782,4 тис., тобто різниця становить лише 2 100 осіб. При цьому в малому бізнесі зайнято 4 173,7 тис. осіб, з яких працюють за наймом 2 603,2 тис., різницю у 1 570,5 тис. осіб становлять працюючі власники бізнесу. Мікропідприємства створили 3 033 тис. робочих місць, з яких найняті працівники становлять 1 479,7 тис. осіб, різниця становить 1 553,3 тис. осіб. Отже, власники й засновники малого та мікробізнесу не лише створюють робочі місця й наймають працівників, але й самостійно працюють на власних підприємствах.

Малі підприємства є тією частиною економіки, де найбільш послідовно впроваджується принцип господарської самостійності та самоврядування, освоюються найрадикальніші

Таблиця 1

Кількість суб'єктів господарювання, од.

Рік	Великі	Середні	Малі	Мікропідприємства
2014	497	16 618	1 915 046	1 859 887
2015	423	15 510	1 958 385	1 910 830
2016	383	15 113	1 850 034	1 800 736
2017	399	15 254	1 789 406	1 737 082
2018	446	16 476	1 822 671	1 764 737

Джерело: [1]

Таблиця 2

Кількість найманих працівників, тис. осіб

Рік	Великі	Середні	Малі	Мікропідприємства
2014	1 915,1	2 764,1	2 420,8	1 299,1
2015	1 708,6	2 630,9	2 098,1	1 148,4
2016	1 586,6	2 648,2	2 227,1	1 184,2
2017	1 560,9	2 621,7	2 393,3	1 326,6
2018	1 574,3	2 782,4	2 603,2	1 479,7

Джерело: [1]

Таблиця 3

Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн. грн.

Рік	Великі	Середні	Малі	Мікропідприємства
2014	1 742 507,9	1 735 894,2	981 300,1	486 635,3
2015	2 053 189,5	2 184 376,8	1 318 974,1	665 725,8
2016	2 391 454,3	2 683 303,5	1 651 982,0	811 546,4
2017	2 929 516,6	3 314 956,1	2 067 799,2	1 052 149,5
2018	3 515 839,5	3 954 017,4	2 496 947,6	1 292 430,6

Джерело: [1]

шляхи активізації діяльності трудового колективу. На таких підприємствах поширено поєднання професій і посад. Це зумовлено необхідністю взаємозаміни в процесі виробництва, що сприяє кращому використанню робочого часу, вдосконаленню професійних навичок, мінімізації апарату управління.

Обсяги реалізованої продукції з поділом за величиною суб'єктів господарювання України представлені в табл. 3.

З 2015 року середні підприємства займають лідируючу позицію серед усіх суб'єктів господарювання України за обсягом реалізованої продукції, який стрімко зростав до 2018 року. Можна зробити висновок, що на середніх підприємствах більш ефективно використовуються робоча сила та устаткування, нижчим є рівень запасів порівняно з великими підприємствами, де виробничі потужності використовуються менш ніж наполовину. Існує можливість зменшення витрат у середніх і малих підприємствах також за рахунок вузької спеціалізації виробництва. За 2014–2018 роки спостерігається зростання обсягу реалізованої продукції за всіма групами підприємств. Стрімке зростання у 2014–2016 роках обумовлено ще й інфляційними процесами, які зменшили купівельну спроможність національної грошової одиниці.

Результати дослідження вказують на те, що показники діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу мають позитивну тенденцію. Це означає, що зараз формується потужний прошарок українських виробників, які пропонують якісні товари й послуги, а також можуть конкурувати на міжнародних ринках. Очевидно, що вибудовування бізнесу з нуля – це складний

процес, що стає особливо помітно у трансформаційні для країни часи.

На жаль, в Україні крім позитивних чинників, що сприяють розвитку малого підприємництва, є негативні, зокрема труднощі з придбанням необхідного обладнання, недостатній розвиток ринку збуту продукції, незахищеність працівників цих підприємств. Однак ключовим фактором є недостатність фінансових ресурсів, тому цей сектор економіки потребує значної підтримки держави.

Покращення умов для розвитку малого та середнього бізнесу через впровадження у цій сфері європейських стандартів – це одне з пріоритетних завдань для України. Від цього виграють не лише самі приватні підприємці, але й економіка загалом.

Сьогодні ключовими проблемами є доступ до землі, велика частка тіньового ринку праці, перешкоди для мобільності через недостатню розвинену інфраструктуру, адміністративний тиск та корупційні практики. Необхідно також реформувати систему оподаткування МСБ та змінити вимоги до фінансової звітності, виводити з тіні відносини на ринку праці, максимально зменшити готівкові операції, щоби знизити корупційні ризики, поширювати корпоративне управління. Додатковими факторами розвитку стануть також децентралізація й розвиток регіонів.

Найбільш актуальними проблемами для МСБ на стадії розвитку є високі відсотки за банківськими кредитами, нестача обігових коштів та складність доступу до фінансів, високі податкові ставки, відсутність чіткої програми підтримки, недостатня поінформованість щодо наявних програм розвитку та гран-

тів, брак знань для розвитку бізнесу, нестача кваліфікованих робочих кадрів. Наявні проблеми вказують на те, що державну програму розвитку МСБ доречно побудувати за такими блоками, які пропонуються в програмі конкурентоспроможності МСБ ЄС до 2020 року (Competitiveness of Enterprises and SMEs). Отже, ними є створення сприятливого бізнес-середовища та сприяння розвитку підприємництва, покращення доступу до нових ринків та інтернаціоналізація бізнесу, полегшення доступу до фінансування (створення інвестиційного фонду для МСБ, фонду кредитних гарантій та фонду ризикових, венчурних капіталовкладень на кшталт європейських фондів, що становлять бюджет програми конкурентоспроможності МСБ ЄС (COSME)), підтримка інноваційності та конкурентоспроможності, розвиток та підтримка інформаційних мереж для малих та середніх підприємств [3].

Набуття чинності Угодою про Асоціацію з ЄС з 1 січня 2016 року дало змогу вітчизняному МСБ вийти на ринок ЄС, тому актуальним у цьому напрямі є усунення горизонтальних та секторальних обмежень на рівні окремих країн – членів ЄС щодо України із заснування підприємницької діяльності та торгівлі. Іншим важливим моментом для виходу на ринки ЄС є підвищення рівня якості та безпеки української продукції за допомогою затвердженої Кабінетом Міністрів України Стратегії розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року для приведення української системи у гармонізацію з європейською, сертифікації вітчизняної продукції згідно з європейськими вимогами. Також необхідним є втілення принципів Європейської хартії малого бізнесу [4].

Для успішної діяльності МСБ країни доцільно створювати й розвивати розгалужену систему бізнес-інкубаторів як об'єктів інфраструктури підтримки МСБ. Досягнення ефективних результатів від діяльності бізнес-інкубаторів на території України може забезпечити програма Міжнародного банку реконструкції та розвитку, яка може здійснюватися під егідою Української асоціації бізнес-інкубаторів та інноваційних центрів. Іншим важливим напрямом розвитку МСБ є транскордонне співробітництво. Європейська Комісія розробила програми сусідства з Вишеградською четвіркою та Україною як країною Східного партнерства, у трьох з яких Україна брала участь («Польща – Білорусь – Україна»; «Угорщина – Словаччина – Україна»; транснаціональна програма CADSES (програма ініціатив ЄС, відповідно до якої ЄС сприяє розвитку транскордонного співробітництва в Центральній-Адріатично-Дунай-Південно-Східному просторі)) [5]. У межах цих програм реалізу-

валися також проекти підтримки МСБ у регіонах. Подібний набутий досвід транскордонного співробітництва треба поширювати. Відчутне поліпшення підприємницького клімату не тільки сприятиме скороченню безробіття, але й створить передумови для збільшення частки малого бізнесу у ВВП країни. До завдань, які мають бути реалізовані в рамках такого поліпшення, належать:

- створення відповідної нормативно-правової бази;
- формування організаційного забезпечення малого підприємництва;
- збільшення абсолютної кількості суб'єктів малого підприємництва та видів їх економічної діяльності;
- зменшення рівня безробіття;
- динамічне підвищення державних соціальних стандартів, рівня та якості життя населення;
- зростання продуктивності праці;
- формування в Україні економічних та організаційних засад інформаційного суспільства;
- зростання обсягів реалізованої продукції та підвищення купівельної спроможності населення;
- збільшення темпів зростання ВВП країни;
- зростання конкурентоспроможності економіки;
- інтеграція України у світову господарську систему, насамперед в економічні структури ЄС.

Незважаючи на велику кількість різних структур, які сьогодні вивчають проблеми підприємницького середовища та надають освітні й консультаційні послуги, всі вони мають право на існування на українському консалтинговому ринку. Кінцевою метою формування інфраструктури підтримки підприємництва як невід'ємного компонента ринкових відносин є не лише створення умов для ефективнішого ведення власної діяльності, але й вирішення загальнонаціональних завдань, таких як створення нових робочих місць, зростання виробництва, його структурної перебудови, уникнення диспропорцій в економічному розвитку регіонів.

Висновки з проведеного дослідження. Роль держави у сфері розвитку підприємництва полягає в тому, щоби створювати зрозумілі та рівні для всіх правила поведінки на ринку. Підтримка малого підприємництва пов'язана з необхідністю компенсації нерівних умов, у яких перебувають суб'єкти малого бізнесу порівняно з великими підприємствами, а також допомогою тим особам, що розпочинають власну справу. Формуючи інфраструктуру підтримки малого та середнього підприємництва шляхом сприяння створенню бізнес-інку-

баторів та бізнес-центрів, органи місцевого самоврядування можуть отримати додаткові ресурси й переваги у сфері розвитку своїх регіонів. Створюються нові робочі місця як в адміністрації самого бізнес-інкубатора, так і в розміщених на його території підприємствах. Якщо виконавча влада є засновником або партнером у створенні бізнес-інкубатора або бізнес-центра, в неї з'являється можливість реалізовувати власну політику в економічній сфері шляхом підтримки та розміщення на площах цих закладів таких малих підприємств, діяльність яких узгоджується з планом стратегічного розвитку області на визначений період часу; надавати вільні площі на умовах пільгової оренди, що сприяє збільшенню надходжень до місцевого бюджету від діяльності малих підприємств, що інкубуються, за рахунок підвищення їхньої прибутковості; формувати банк даних підприємців та підвищувати прозорість ринку, а також легалізувати його суб'єктів; поліпшити свій імідж серед громадськості.

Державному регулюванню належить провідна роль у створенні сприятливих умов для інфраструктурного забезпечення МСБ. На жаль, чинні закони щодо підтримки МСБ мають переважно декларативний, а не прикладний характер. Для активізації МСБ потрібно прозоріше здійснювати регуляторну політику на місцевому рівні, висвітлювати в пресі результати роботи комітетів підприємців регіонів. Закон «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [2] потрібно доповнити нормами, які би передбачали реальний механізм здійснення підтримки МСБ. Якщо йдеться про кредитування, компенсацію процентних ставок за вже виданими кредитами, то необхідно чітко зазначити умови отримання допомоги (хто має на неї право, які потрібні документи, куди й кому їх слід подавати). Доцільно створити систему стимулювання залучення інвестицій у розвиток інфраструктури МСБ і впровадження нових технологій під гарантії держави.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 15.11.19).
2. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22 березня 2012 року № 4618-6.
3. COSME programme / European Commission. URL: http://ec.europa.eu/growth/smes/index_en.htm (дата звернення: 15.11.19).
4. European charter for small enterprises / European Commission. URL: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/charter/docs/charter_en.pdf (дата звернення: 17.11.19).
5. Visegrad 4 Eastern Partnership Program // Офіційний сайт Фонду Вишеградської групи країн. URL: <http://visegradfund.org/v4eap> (дата звернення: 17.11.19).

References:

1. State Statistics Service of Ukraine: Official site. URL: www.ukrstat.gov.ua (15.11.19).
2. Law of Ukraine "On Development and State Support of Small and Medium-Sized Entrepreneurship in Ukraine" of March 22, 2012, No. 4618-6.
3. COSME program / European Commission. URL: http://ec.europa.eu/growth/smes/index_en.htm (15.11.19).
4. European Charter for Small Enterprises / European Commission. URL: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/may/files/charter/docs/charter_en.pdf (17.11.19).
5. Visegrad 4 Eastern Partnership Program / Official site of the Visegrad Group of Countries Fund. URL: <http://visegradfund.org/v4eap> (17.11.19).